

Bilineární a kvadratické formy

Definice: Nechť V je vektorový prostor nad tělesem \mathbb{K} a nechť zobrazení $f : V \times V \rightarrow \mathbb{K}$ splňuje:

- ▶ $\forall \mathbf{u}, \mathbf{v} \in V, \forall a \in \mathbb{K} : f(a\mathbf{u}, \mathbf{v}) = f(\mathbf{u}, a\mathbf{v}) = af(\mathbf{u}, \mathbf{v})$
- ▶ $\forall \mathbf{u}, \mathbf{v}, \mathbf{w} \in V : f(\mathbf{u} + \mathbf{v}, \mathbf{w}) = f(\mathbf{u}, \mathbf{w}) + f(\mathbf{v}, \mathbf{w})$
- ▶ $\forall \mathbf{u}, \mathbf{v}, \mathbf{w} \in V : f(\mathbf{u}, \mathbf{v} + \mathbf{w}) = f(\mathbf{u}, \mathbf{v}) + f(\mathbf{u}, \mathbf{w})$

Poté se f nazývá *bilineární forma* na V .

Bilineární forma je *symetrická*, když $\forall \mathbf{u}, \mathbf{v} \in V : f(\mathbf{u}, \mathbf{v}) = f(\mathbf{v}, \mathbf{u})$.

Zobrazení $g : V \rightarrow \mathbb{K}$ se nazývá *kvadratická forma*, pokud existuje bilineární forma f taková, že $g(\mathbf{u}) = f(\mathbf{u}, \mathbf{u})$ pro všechny $\mathbf{u} \in V$.

Příklady: Každý skalární součin na prostoru nad \mathbb{R} , *ale ne nad \mathbb{C}* !

Pro $V = \mathbb{Z}_5^2$, bilineární forma:

$$f(\mathbf{u}, \mathbf{v}) = u_1 v_1 + 2u_1 v_2 + 4u_2 v_1 + 3u_2 v_2$$

Odpovídající kvadratická forma:

$$g(\mathbf{u}) = f(\mathbf{u}, \mathbf{u}) = u_1 u_1 + 2u_1 u_2 + 4u_2 u_1 + 3u_2 u_2 = u_1^2 + u_1 u_2 + 3u_2^2$$

Matice forem

Definice: Necht' V je vektorový prostor nad tělesem \mathbb{K} s bází $X = (\mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_n)$. *Matice bilineární formy f vzhledem k bázi X* je matice \mathbf{B} definovaná $b_{i,j} = f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_j)$.

Matice kvadratické formy g je matice symetrické bilineární formy f odpovídající g , pokud taková symetrická f existuje.

Příklad: Pro $V = \mathbb{Z}_5^2$ a kanonickou bází K má bilineární forma

$f(\mathbf{u}, \mathbf{v}) = u_1 v_1 + 2u_1 v_2 + 4u_2 v_1 + 3u_2 v_2$ matici $\mathbf{B} = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 4 & 3 \end{pmatrix}$

a $g(\mathbf{u}) = u_1^2 + u_1 u_2 + 3u_2^2$ má matici $\mathbf{B} = \begin{pmatrix} 1 & 3 \\ 3 & 3 \end{pmatrix}$

Na $V = \mathbb{Z}_2^2$ odpovídá kvadratické formě $g(\mathbf{u}) = u_1 u_2$ např.

bilineární forma s maticí $\mathbf{B} = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}$ ale žádná symetrická.

Matice forem

Definice: Nechť V je vektorový prostor nad tělesem \mathbb{K} s bazí $X = (\mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_n)$. *Matice bilineární formy f vzhledem k bázi X* je matice \mathbf{B} definovaná $b_{i,j} = f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_j)$.

Matice kvadratické formy g je matice symetrické bilineární formy f odpovídající g , pokud taková symetrická f existuje.

Pozorování: $b_{i,j} = f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_j) = \frac{1}{2}(g(\mathbf{v}_i + \mathbf{v}_j) - g(\mathbf{v}_i) - g(\mathbf{v}_j))$

Důkaz: $g(\mathbf{v}_i + \mathbf{v}_j) = f(\mathbf{v}_i + \mathbf{v}_j, \mathbf{v}_i + \mathbf{v}_j)$
 $= f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_i) + f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_j) + f(\mathbf{v}_j, \mathbf{v}_i) + f(\mathbf{v}_j, \mathbf{v}_j)$

$g(\mathbf{v}_i + \mathbf{v}_j) - g(\mathbf{v}_i) - g(\mathbf{v}_j) = f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_j) + f(\mathbf{v}_j, \mathbf{v}_i)$

Pozorování: Použití matic forem:

$$f(\mathbf{u}, \mathbf{w}) = [\mathbf{u}]_X^T \mathbf{B} [\mathbf{w}]_X, \quad g(\mathbf{u}) = [\mathbf{u}]_X^T \mathbf{B} [\mathbf{u}]_X.$$

Důkaz: Když $\mathbf{u} = \sum_{i=1}^n a_i \mathbf{v}_i$ a $\mathbf{w} = \sum_{j=1}^n b_j \mathbf{v}_j$, pak

$$f(\mathbf{u}, \mathbf{w}) = f\left(\sum_{i=1}^n a_i \mathbf{v}_i, \sum_{j=1}^n b_j \mathbf{v}_j\right) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n a_i f(\mathbf{v}_i, \mathbf{v}_j) b_j = [\mathbf{u}]_X^T \mathbf{B} [\mathbf{w}]_X$$

Pozorování: Nechť B je matice b/k formy vzhledem k bázi X .
Potom $[id]_{YX}^T B [id]_{YX}$ je matice stejné formy vzhledem k Y .

Důkaz: $[u]_X = [id]_{YX} [u]_Y$, $[w]_X = [id]_{YX} [w]_Y$,
 $f(u, w) = [u]_X^T B [w]_X = ([id]_{YX} [u]_Y)^T B [id]_{YX} [w]_Y$
 $= [u]_Y^T [id]_{YX}^T B [id]_{YX} [w]_Y$.

Definice: *Analytické vyjádření* bilineární formy f nad \mathbb{K}^n s maticí B je homogenní polynom

$$f((x_1, \dots, x_n)^T, (y_1, \dots, y_n)^T) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n b_{i,j} x_i y_j$$

... analogicky pro kvadratické formy a/nebo vzhledem k bázi X .

Diagonalizace forem

Věta: Pokud je g kvadratická forma na vektorovém prostoru V konečné dimenze n nad tělesem \mathbb{K} jiné charakteristiky než 2, pak má forma g diagonální matici B vzhledem k vhodné bázi X .

(platí i pro symetrické bilineární formy)

Přeformulováno z hlediska matic:

Věta: Pro jakoukoli symetrickou matici $A \in \mathbb{K}^{n \times n}$ s $\text{char}(\mathbb{K}) \neq 2$ existuje regulární matice R taková, že $R^T A R$ je diagonální.

Porovnejte s diagonalizací symetrických *reálných* matic lineárních zobrazení — tam R může být dokonce *ortogonální*: $R^T = R^{-1}$, tedy $R^T A R = R^{-1} A R$.

Příklad: Matici formy $\begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix}$ nelze diagonalizovat nad \mathbb{Z}_2 ,

ale nad \mathbb{Z}_3 lze: $\begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$

Věta: Pro jakoukoli symetrickou matici $\mathbf{A} \in \mathbb{K}^{n \times n}$ s $\text{char}(\mathbb{K}) \neq 2$ existuje regulární matice \mathbf{R} taková, že \mathbf{RAR}^T je diagonální.

Důkaz: Indukcí podle n .

Označme $\mathbf{A} = \mathbf{A}_n =$

α	\mathbf{a}^T
\mathbf{a}	$\tilde{\mathbf{A}}$

Když $\alpha \neq 0$ volíme $\mathbf{P}_n =$

1	$\mathbf{0}^T$
$-\frac{1}{\alpha}\mathbf{a}$	\mathbf{I}_{n-1}

Pak $\mathbf{P}_n \mathbf{A}_n \mathbf{P}_n^T =$

1	$\mathbf{0}^T$
$-\frac{1}{\alpha}\mathbf{a}$	\mathbf{I}_{n-1}

 \cdot

α	\mathbf{a}^T
\mathbf{a}	$\tilde{\mathbf{A}}$

 \cdot

1	$\mathbf{0}^T$
$-\frac{1}{\alpha}\mathbf{a}$	\mathbf{I}_{n-1}

 $=$

α	\mathbf{a}^T
$\mathbf{0}$	$-\frac{1}{\alpha}\mathbf{a}\mathbf{a}^T + \tilde{\mathbf{A}}$

 \cdot

1	$\mathbf{0}^T$
$-\frac{1}{\alpha}\mathbf{a}$	\mathbf{I}_{n-1}

 $=$

α	$\mathbf{0}^T$
$\mathbf{0}$	\mathbf{A}_{n-1}

kde $\mathbf{A}_{n-1} = \tilde{\mathbf{A}} - \frac{1}{\alpha}\mathbf{a}\mathbf{a}^T$ je symetrická.

Věta: Pro jakoukoli symetrickou matici $\mathbf{A} \in \mathbb{K}^{n \times n}$ s $\text{char}(\mathbb{K}) \neq 2$ existuje regulární matice \mathbf{R} taková, že \mathbf{RAR}^T je diagonální.

Důkaz: Indukcí podle n .

Označme $\mathbf{A} = \mathbf{A}_n = \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{a}^T \\ \mathbf{a} & \tilde{\mathbf{A}} \end{bmatrix}$.

Když $\alpha \neq 0$ volíme $\mathbf{P}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ -\frac{1}{\alpha}\mathbf{a} & \mathbf{I}_{n-1} \end{bmatrix}$. Pak $\mathbf{P}_n \mathbf{A}_n \mathbf{P}_n^T = \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{A}_{n-1} \end{bmatrix}$,

kde \mathbf{A}_{n-1} je symetrická. Dle indukčního předpokladu existuje \mathbf{R}_{n-1} pro \mathbf{A}_{n-1} . Zvolíme $\mathbf{R}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1} \end{bmatrix} \cdot \mathbf{P}_n$

Pak $\mathbf{R}_n \mathbf{A}_n \mathbf{R}_n^T = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1} \end{bmatrix} \cdot \mathbf{P}_n \mathbf{A}_n \mathbf{P}_n^T \cdot \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1}^T \end{bmatrix}$

$= \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1} \mathbf{A}_{n-1} \mathbf{R}_{n-1}^T \end{bmatrix}$ je diagonální.

Věta: Pro jakoukoli symetrickou matici $\mathbf{A} \in \mathbb{K}^{n \times n}$ s $\text{char}(\mathbb{K}) \neq 2$ existuje regulární matice \mathbf{R} taková, že \mathbf{RAR}^T je diagonální.

Důkaz: Indukcí podle n .

Označme $\mathbf{A} = \mathbf{A}_n = \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{a}^T \\ \mathbf{a} & \tilde{\mathbf{A}} \end{bmatrix}$.

Když $\alpha \neq 0$ volíme $\mathbf{P}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ -\frac{1}{\alpha}\mathbf{a} & \mathbf{I}_{n-1} \end{bmatrix}$. Pak $\mathbf{P}_n\mathbf{A}_n\mathbf{P}_n^T = \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{A}_{n-1} \end{bmatrix}$,

kde \mathbf{A}_{n-1} je symetrická. Dle indukčního předpokladu existuje \mathbf{R}_{n-1} pro \mathbf{A}_{n-1} . Zvolíme $\mathbf{R}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1} \end{bmatrix} \cdot \mathbf{P}_n$.

Potom $\mathbf{R}_n\mathbf{A}_n\mathbf{R}_n^T$ je diagonální.

Příklad: $\mathbb{K} = \mathbb{Z}_3$, $\mathbf{A}_3 = \begin{pmatrix} 2 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 2 \\ 1 & 2 & 1 \end{pmatrix}$, $\alpha = 2$, $\mathbf{P}_3 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$,

$$\mathbf{A}_2 = \tilde{\mathbf{A}} - \frac{1}{\alpha}\mathbf{a}\mathbf{a}^T = \begin{pmatrix} 0 & 2 \\ 2 & 1 \end{pmatrix} - \frac{1}{2} \begin{pmatrix} 2 \\ 1 \end{pmatrix} (2, 1) = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 2 \end{pmatrix}, \mathbf{R}_2 = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 2 & 1 \end{pmatrix},$$

$$\mathbf{R}_3 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 2 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ 2 & 2 & 1 \end{pmatrix}, \mathbf{R}_3\mathbf{A}_3\mathbf{R}_3^T = \begin{pmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Věta: Pro jakoukoli symetrickou matici $\mathbf{A} \in \mathbb{K}^{n \times n}$ s $\text{char}(\mathbb{K}) \neq 2$ existuje regulární matice \mathbf{R} taková, že \mathbf{RAR}^T je diagonální.

Důkaz: Indukcí podle n .

Označme $\mathbf{A} = \mathbf{A}_n = \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{a}^T \\ \mathbf{a} & \tilde{\mathbf{A}} \end{bmatrix}$.

Když $\alpha \neq 0$ volíme $\mathbf{P}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ -\frac{1}{\alpha}\mathbf{a} & \mathbf{I}_{n-1} \end{bmatrix}$. Pak $\mathbf{P}_n\mathbf{A}_n\mathbf{P}_n^T = \begin{bmatrix} \alpha & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{A}_{n-1} \end{bmatrix}$,

kde \mathbf{A}_{n-1} je symetrická. Dle indukčního předpokladu existuje \mathbf{R}_{n-1} pro \mathbf{A}_{n-1} . Zvolíme $\mathbf{R}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1} \end{bmatrix} \cdot \mathbf{P}_n$.
Potom $\mathbf{R}_n\mathbf{A}_n\mathbf{R}_n^T$ je diagonální.

Pokud $\alpha = 0$, ale $\mathbf{a} \neq \mathbf{0}$, pak $a_{i,1} \neq 0$ pro nějaké i . Použijeme elementární matici \mathbf{E} pro přičtení i -tého řádku k prvnímu. Vezmeme $\mathbf{A}' = \mathbf{EAE}^T$ namísto \mathbf{A} . Protože $\alpha' = 2a_{i,1} \neq 0$, můžeme postupovat jako v předchozím případě.

Když $\alpha = 0$ a $\mathbf{a} = \mathbf{0}$, pak vezmeme $\mathbf{A}_{n-1} = \tilde{\mathbf{A}}$ a $\mathbf{R}_n = \begin{bmatrix} 1 & \mathbf{0}^T \\ \mathbf{0} & \mathbf{R}_{n-1} \end{bmatrix}$.

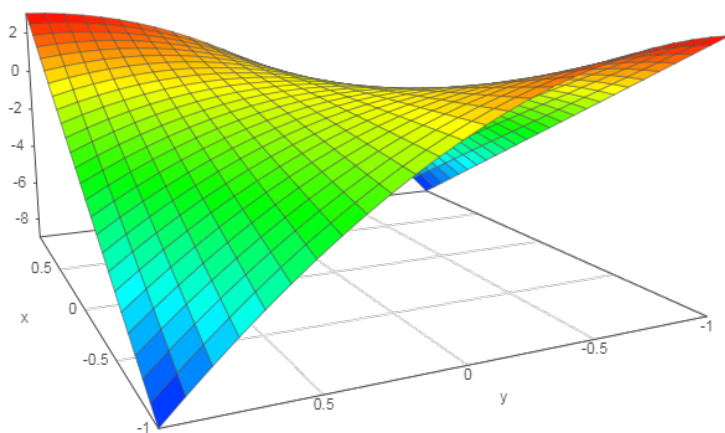
Sylvesterův zákon setrvačnosti

Věta: Každá kvadratická forma na konečně generovaném *reálném* vektorovém prostoru má vzhledem k vhodné bázi diagonální matici pouze s 1 , -1 a 0 . Všechny takové diagonální matice odpovídající téže formě mají stejný počet 1 a stejný počet -1 .

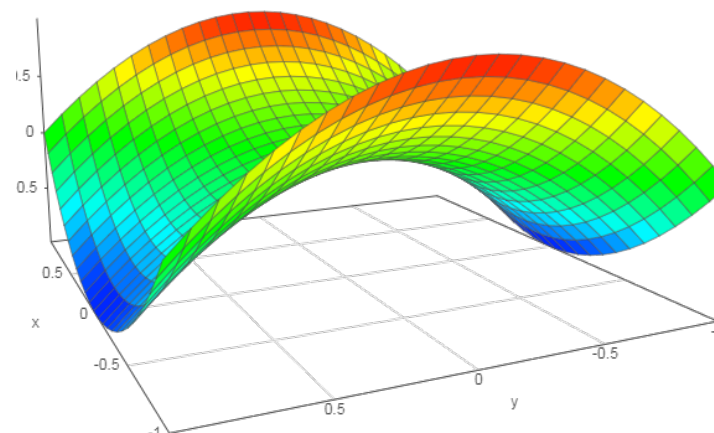
Příklad: $g : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ daná $\mathbf{B} = \begin{pmatrix} 0 & 3 \\ 3 & -3 \end{pmatrix}$ vzhledem ke K .

Matice g vzhledem k bázi: $X = \left\{ \left(\frac{2}{3}, \frac{1}{3} \right)^T, \left(-\frac{1}{3}, \frac{1}{3} \right)^T \right\}$ je

$$\mathbf{B}' = [\text{id}]_{XK}^T \mathbf{B} [\text{id}]_{XK} = \begin{pmatrix} \frac{2}{3} & \frac{1}{3} \\ -\frac{1}{3} & \frac{1}{3} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 3 \\ 3 & -3 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \frac{2}{3} & -\frac{1}{3} \\ \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix}$$

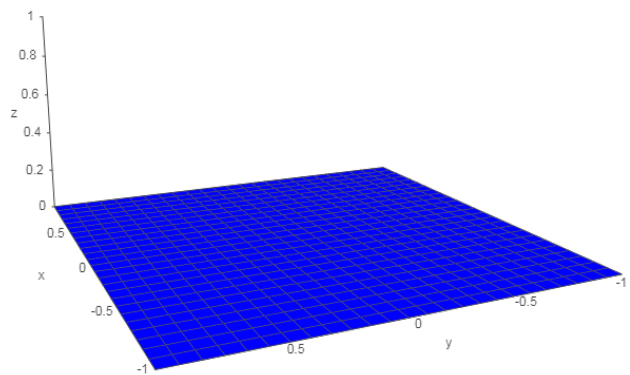

$$6x_1x_2 - 3x_2^2$$

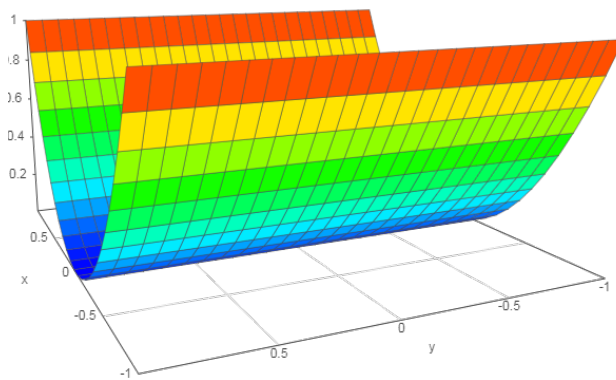

$$x_1^2 - x_2^2$$

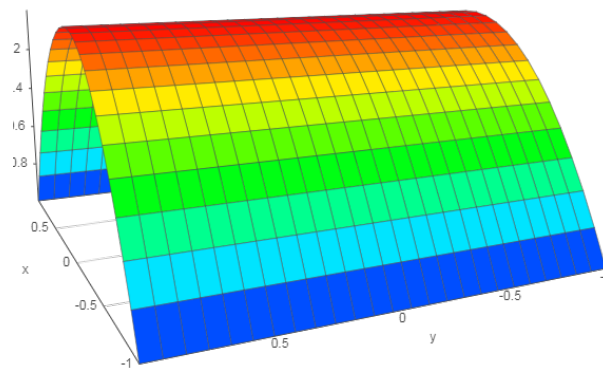
Diagonalizované kvadratické formy $\mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$

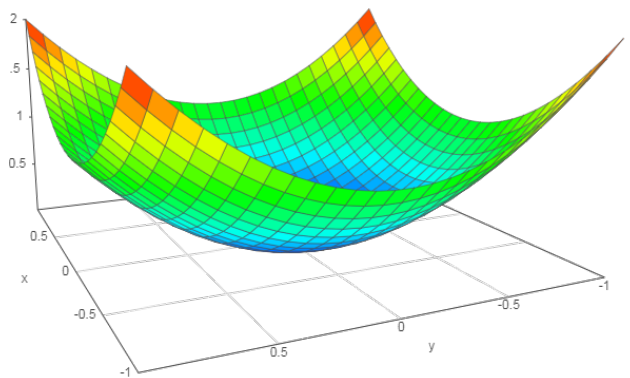
$$0$$

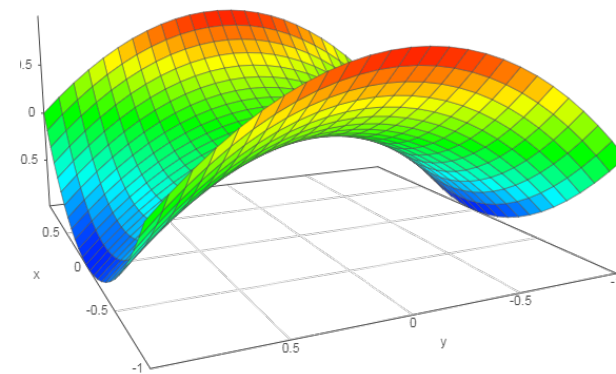
$$x_1^2$$

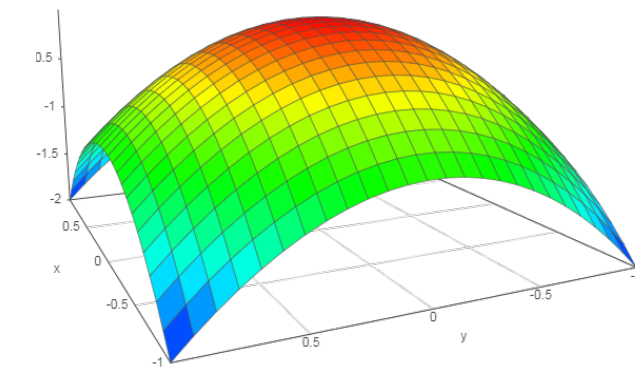
$$-x_1^2$$

$$x_1^2 + x_2^2$$

$$x_1^2 - x_2^2$$

$$-x_1^2 - x_2^2$$

(seřazeno podle hodnoti a poté 1 před -1)

Sylvesterův zákon setrvačnosti

Věta: Každá kvadratická forma na konečně generovaném *reálném* vektorovém prostoru má vzhledem k vhodné bázi diagonální matici pouze s 1 , -1 a 0 . Všechny takové diagonální matice odpovídající téže formě mají stejný počet 1 a stejný počet -1 .

Důkaz:

1. Existence: Nechť B je maticí formy vzhledem k nějaké bázi X .

Reálné symetrické matice lze diagonalizovat, neboli

$B = R^T D R$ pro regulární R .

Rozložíme $D = S^T D' S$, kde $d_{i,i}$ $\begin{cases} = 0 & d'_{i,i} = 0, & s_{i,i} = 1 \\ > 0 & d'_{i,i} = 1, & s_{i,i} = \sqrt{d_{i,i}} \\ < 0 & d'_{i,i} = -1, & s_{i,i} = \sqrt{-d_{i,i}} \end{cases}$

Nyní je SR regulární a $B = (SR)^T D' SR$.

Zvolíme bázi Y tak, že souřadnice vektorů Y vzhledem k X jsou sloupce SR , tzn. $[id]_{YX} = SR$ a také $[id]_{XY} = (SR)^{-1}$.

Nyní $[id]_{XY}^T B [id]_{XY} = ((SR)^{-1})^T (SR)^T D' SR (SR)^{-1} = D'$ je hledaná diagonální matice formy.

2. Jednoznačnost počtu 1 , -1 (a tedy také 0):

Nechť $X = (\mathbf{u}_1, \dots, \mathbf{u}_n)$, $Y = (\mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_n)$ jsou dvě báze t.ž. odpovídající matice \mathbf{B} a \mathbf{B}' formy g jsou diagonální s 1 , -1 a 0 uspořádanými tak, že nejdříve jsou 1 , potom -1 a 0 jsou poslední.

Protože součiny s regulárními maticemi $[id]_{XY}$ nemění hodnotu: $\#0$ v $\mathbf{B} = n - \text{rank}(\mathbf{B}) = n - \text{rank}(\mathbf{B}') = \#0$ v \mathbf{B}' .

Nechť $r = \#1$ v \mathbf{B} , $s = \#1$ v \mathbf{B}' . Pokud $r > s$, pak uvažme podprostory $\mathcal{L}(\mathbf{u}_1, \dots, \mathbf{u}_r)$ a $\mathcal{L}(\mathbf{v}_{s+1}, \dots, \mathbf{v}_n)$. Součet jejich dimenzí $r + n - s$ přesahuje n , mají tedy netriviální průnik.

Zvolme $\mathbf{w} \in (\mathcal{L}(\mathbf{u}_1, \dots, \mathbf{u}_r) \cap \mathcal{L}(\mathbf{v}_{s+1}, \dots, \mathbf{v}_n)) \setminus \mathbf{0}$, tedy $[\mathbf{w}]_X = (x_1, \dots, x_r, 0, \dots, 0)^T$, $[\mathbf{w}]_Y = (0, \dots, 0, y_{s+1}, \dots, y_n)^T$.

Nyní $g(\mathbf{w}) = [\mathbf{w}]_X^T \mathbf{B} [\mathbf{w}]_X = x_1^2 + \dots + x_r^2 > 0$ ($>$ plyne z $\mathbf{w} \neq \mathbf{0}$), ale $g(\mathbf{w}) = [\mathbf{w}]_Y^T \mathbf{B}' [\mathbf{w}]_Y = -y_{s+1}^2 - \dots - y_{\text{rank}(\mathbf{B}')}^2 \leq 0$, spor.

Dostáváme $r \not> s$. Symetricky též $s \not> r$, a proto $r = s$.

Poznámky

Pozorování: Formy s *reálnými* pozitivně definitními maticemi jsou ty, které lze diagonalizovat na I_n .

— porovnejte s Choleského faktorizací $A = U^H U = U^T I_n U$.

Pozorování: Analogická věta pro *komplexní symetrické* formy (jiné matice než hermitovské!) dává diagonální matice s 1 a 0 na diagonále; včetně setrvačnosti.